

TILSHUNOSLIKNING LINGVOMADANIYATSHUNOSLIK VA LINGVOPRAGMATIKA BILAN BOG'LIQLIGI

Yoqubova Mahliyo Jabborali qizi

Student, UZSWLU

***Annotatsiya.** Tilimiz asrlar davomida taraqqiy etgan, o'ziga xos imkoniyatlar bilan boyitilgan buyuk ne'matdir. U milliy qadriyatlarimiz, tafakkurimiz, ma'naviyatimizni, umuman, mohiyatimizni aks ettiruvchi o'ziga xos fazilatlarga ega. So'z va jumllalarimizda milliy o'zligimiz, madaniyatimiz, dunyoqarashimizning mazmun-mohiyati qalbimiz va qalbimizda aks-sado berib turibdi. Ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni til orqali saqlash va uzatish, avlodlar o'rtasidagi madaniy muloqotni osonlashtirish, uning rivojlanishini tarbiyalash muhim ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan nodir hodisa hisoblanadi.*

***Kalit so'zlar.** Lingvokulturologiya, maqollar, lingvokulturologik tahlil, lingvomadaniy kodlar.*

Tilshunoslik va madaniyatshunoslik sohasi nafaqat lingvokulturologiyani, balki etnolingvistika, etnopsixolingvistika, til geopolitikasi, kognitiv lingvistika, lingvokonseptologiya, lingvoopersonologiya, antropologik tilshunoslik kabi fanlarni ham qamrab oladi. Biroq, lingvomadaniyatshunoslik, birinchi navbatda, tillarning madaniy hamkorligiga e'tibor qaratadi, ularni xalqlarning madaniy dunyosi prizmasidan ko'rib chiqadi va tilni madaniyatni ifodalash va rivojlantirishning muhim vositasi sifatida tan oladi. Ushbu kompilyatsiya lingvomadaniyatshunoslikning ba'zi nazariy masalalarini, shuningdek, tegishli tushunchalar va tillarning o'ziga xos madaniy xususiyatlarini ko'rib chiqadi. Unda lingvomadaniyatshunoslikning ilmiy fan sifatida vujudga kelishi, bu sohaga oid dastlabki ilmiy faraz va g'oyalar, lingvistik-madaniy-etnik triadaning integratsiyalashuvi, moddiy va ma'naviy madaniyatga oid qarashlar, lingvomadaniyatshunoslik va etnolingvistikaning kesishish nuqtalari, tushunchasi haqida so'z boradi. lingvistik o'ziga xoslik va uning tuzilishi, shuningdek, tilning madaniy landshaftni tasvirlashdagi roli - barchasi ushbu to'planning birinchi qismida keltirilgan.

Antropotsentrik tadqiqot yondashuvlari lugʻatlarda ham oʻz aksini topa boshladi. Prof.N.Mahmudov rahbarligida tuzilgan “Oʻzbek tili parallellarining izohli lugʻati”da tilimizdagi parallel iboralarning lingvistik-madaniy xususiyatlari yoritib berildi. 2015-yilda Oʻzbekiston Milliy universiteti ilmiy kengashida “Oʻzbek tilidagi adabiy matnlarning antropotsentrik tahlili” mavzusida doktorlik dissertatsiyasi himoya qilindi. Ushbu maqola muallifi oʻtkazilgan tadqiqotda antropotsentrik paradigmaning nazariy asoslari boʻyicha oldingi gʻoyalarni taqdim etdi. Bundan tashqari, oʻsha yili oʻzbek tilshunosligida lingvomadaniyatshunoslikka bagʻishlangan birinchi lugʻat hisoblangan lingvistik-madaniy terminologiyaning ixcham izohli lugʻati (D. Xudoyberganovanning “Lingvomadaniy atamalarning izohli lugʻati”, 2015 yil) nashr etildi. Bu sohaning asosiy atamaları uchun tushuntirishlar beradi.

Til asrlar davomida bebaho madaniy bilimlarni avlodan-avlodga yetkazishda bebaho vosita boʻlib kelgan. U nafaqat madaniyat mahsuloti, balki uning eng koʻzga koʻringan konveyerlaridan biri sifatida ham xizmat qiladi. V.N. Lingvomadaniyatshunoslik sohasidagi yetakchi arbob Telya taʼkidlaydi: “Madaniyatning oʻziga xos “til”i bor, u orqali u biz bilan muloqot qiladi, oʻzini nafaqat hunarmandchilik, rasm, musiqa, raqs, adabiyot va boshqa ijodiy mahsulotlar orqali namoyon etadi, balki birinchi navbatda tabiiy til boʻlgan madaniyatning oʻzi "tili" orqali. Koʻrinib turibdiki, har qanday yangi ilmiy gʻoyalar har qanday taʼlim sohasini olgʻa suruvchi kuch hisoblanadi. Tilshunoslikda har qanday yangi nazariya, birinchidan, uning milliy kelib chiqishidan alohida hodisa sifatida qaraladi. Har bir nazariyotchi dastlab oʻz gʻoyalarini ona tilida asoslab beradi. Shu sababli, bir tilshunoslik sohasidan boshqasiga yangi fikrni yangilik sifatida qoʻllash har doim ham samarali boʻlmasligi mumkin. Biroq jahon tilshunosligida boshqa tillarni oʻrganishda ham foydali boʻlishi mumkin boʻlgan nazariyalar mavjud. Shunday qilib, bu nazariyalar lingvistik universallarning ajralmas qismiga aylanadi. Lingvistik-madaniy kodlar nazariyasi lingvomadaniyatshunoslikning asosiy tushunchalaridan biridir. Oʻzbek lingvistik manzarasini ushbu nazariya nuqtai nazaridan tadqiq etish milliy tafakkurimizga

xos tamoyillarni aniqlash imkonini beradi. Tilshunoslik, madaniyatshunoslik, etnografiya, psixolingvistika va ularning integratsiyasi lingvomadaniyatshunoslikni til-madaniy birlik, lingvomadaniyat, lingvistik-madaniy jamiyat, milliy-madaniy konnotatsiya, madaniy makon, pretsedensial birlik tushunchalari bilan faoliyat yurituvchi soha sifatida vujudga keltirdi. , lingvistik ong, lingvistik dunyoqarash va dunyoning obro'li ko'rinishi. Ular bir qator yangi tushunchalarni kiritadilar, ular orasida madaniy kodlar tushunchasi alohida o'rin tutadi. Til o'rganishning hozirgi bosqichi lingvokulturalistlarning o'ziga xos madaniyatlarni ajratish bo'yicha harakatlarini ko'rsatadi. Madaniy kodlar tushunchasi har bir madaniyatga xos bo'lgan ijtimoiy amaliyotlarning butun majmuasini, ijtimoiy o'yin normalari va qoidalarini, odamlar tomonidan yaratilgan baholash mezonlari va o'lchov tizimlarini anglatadi. Lingvistik-madaniy modellashtirish lingvistik-madaniy kodlar tizimidir, chunki u borliqning har bir jihatining tarkibiy o'xshashligini (modelini) qamrab oladi. Bu uning ichki qonuniyatlarini ochib beradi va tushunishni osonlashtiradi. Ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlar madaniy kodlar kabi vaqt o'tishi bilan rivojlanib boradi. Bu jamiyatda turli fikrlar va qarashlarga olib keladi. Madaniy kodlarni ishlab chiqish qadriyatlarni qayta baholash bilan bog'liq. Madaniy kodlar asosida insonning dunyoni idrok etishi bilan bog'liq bo'lgan, arxaik va mifologik e'tiqodlardan kelib chiqqan qadimiy bilimlar saqlanib qolgan. Shuning uchun har qanday til tizimida mavjud bo'lgan lingvistik-madaniy kodlarni aniqlash va ularni o'ziga xos lingvistik-madaniy qadriyatlar, madaniy me'yorlar, aksiologik mulohazalar nuqtai nazaridan o'rganish alohida nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Tilshunoslar va lingvokulturalistlar, M.V. Pimenova, madaniy tushunchalarni bir necha guruhlarga bo'lib, ularni o'rganishga urg'u beradi:

- 1) madaniyatning umumiy insoniy kategoriyalari (falsafiy kategoriyalar - vaqt, joy, sabab, oqibat, o'zgarish, harakat, miqdor, sifat);
- 2) ijtimoiy madaniy kategoriyalar (erkinlik, adolat, mehnat, farovonlik);
- 3) milliy madaniy kategoriyalar (o'zlik, millat, birlik, ruh);
- 4) empirik kategoriyalar (yaxshilik va yomonlik, sharaf, qonun va haqiqat);

5) mifologik kategoriyalar, shu jumladan diniy (xudolar, qo'riqchi farishtalar, ruhlar, qahramonlar); mifologik kategoriyalar, mifologik tushunchalar, shuningdek, folklor va adabiy manbalardan olingan tushunchalar.

Bu tushunchalar, eng avvalo, tilning umumiy shakllari, soʻzlar, iboralar, frazeologik birliklar, maqollar, idiomalarda namoyon boʻladi.

Har bir milliy madaniyat o'ziga xos madaniy kodlarni tashkil etuvchi o'ziga xos til obrazlari bilan ajralib turadi. Ushbu kodlar til foydalanuvchisining o'zi idrok etayotgan dunyosini tasvirlashda uning ichki dunyosini tasvirlashga yordam beradi. Madaniy kodlar bilan bog'liq xususiyatlar o'xshatishlarga o'xshash rejimda ishlaydi. Tushunchalar til orqali turli yo'llar bilan ifodalanadi, ko'pincha bitta va bir xil tushuncha uchun bir nechta belgilash usullaridan foydalanadi. Tushunchalarning vizual belgilari tilda metafora orqali ishlatiladi. Bunday tasvirlar til foydalanuvchilariga ular foydalanadigan lingvistik iboralar ichida mavjud bo'lgan madaniy kodlarni amalga oshirishga imkon beradi. Muhimligini ta'kidlab, xayoliy dunyoning metaforik ko'rinishi milliy kontekstdagi tushunishni aks ettiradi. Metforalarning universalligi va o'ziga xosligi bizning ichki dunyomizni lingvistik tasvirlarda ifodalashning umumiy mexanizmlarini tushunishga yordam beradi.

Xulosa. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, metafora ma'lum bir sohaga oid mavhum tushunchalarni ifodalashning keng tarqalgan va aniq usulidir. Madaniy kodlarda aynan metaforik munosabatlar birinchi o'ringa chiqariladi. Keng qabul qilingan kontseptual metafora tizimi odatda ongli, avtomatik va intuitiv harakatlarsiz qo'llaniladi. Biz g'oyalar haqida o'ylaganimizda, odatda, fikrlarimizda "yuqoriga" va "pastga"ni tasavvur qilmaymiz. Shuning uchun kontseptual metafora bizni turli ob'ektlar orqali bir sohani boshqasi nuqtai nazaridan o'ylashga o'rgatadi. Dunyoni o'z ko'zlari bilan tushunish uchun ishlatilgan metaforalar tarixiy davrlarda turli madaniyat vakillari va turli madaniyatlar o'rtasidagi farqlarni yaxshiroq tushunishga yordam berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Худойберганава Д. Лингвакультуроологияда маданият кодлари тушунчаси ва талқини // Ўзбек тили ва адабиёти - Тошкент, 2009.- № 3 В. 34.
2. Ойноткинова Н.Р. Соматический код культуры в пословицах и поговорках алтайцев // Сибирский филологический журнал – Новосибирск, 2011. - № 3. - С. 5-14;
3. Собитова З.К. Лингвокультуроология: учебник. –М. Флинта: Наука, 2013. – С 8-9.
4. Красних В.В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговорь) // Язык, сознание коммуникация: Сб. статей. – М.: МАКС Пресс, 2001. – С.6.
5. Usmonov F. O'zbek tilidagi o'xshatishlarning lingvomadaniy tatqiqi. // - Andijon, 2019. – В. 25-28.

LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF LITERARY WORKS AND TRANSLATION SKILLS

Yusupova Nilufar Xotam qizi

Student of Uzbekistan State World Languages University

Supervisor: Mavlyanova Malohat

Teacher of Uzbekistan State World Languages University

Abstract. *Literary works serve as windows into different cultures, offering insights into the values, beliefs, and customs of societies around the world. However, the process of translating these works from one language to another is a delicate task that requires more than just linguistic proficiency. It demands an understanding of the cultural nuances embedded within the text. In this article, we delve into the intricate relationship between linguistics, culture, and translation, exploring how translators navigate the complexities of conveying meaning across languages while preserving the cultural essence of literary works.*

Key words. *Linguistics, cultural aspects, literary works, translation skills, cross-cultural communication, cultural mediation, linguistic fidelity, cultural nuances, literary translation, translation challenges, translation strategies, contextual information.*